

Ranko MATASOVIĆ

Odsjek za opću lingvistiku, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

SKOKOVE 'ILIRSKÉ' ETIMOLOGIJE

U sklopu znanstvenoga projekta »Najstarija jezična prošlost Hrvatske u jadranskom kontekstu« već nekoliko godina bavim se, zajedno s profesorom Matom Križmanom, proučavanjem jezičnih ostataka predrimskoga (predromanskog) stanovništva naših krajeva, osobito rimske provincije Illyricum. U ovom ću se radu pozabaviti samo jednim od brojnih problema s kojima se susreće istraživač *predslavenskih supstratnih jezika* u području antičkoga Ilirika, a to je pitanje supstratnih riječi¹ u hrvatskome jeziku.

Tzv. *supstratne riječi* samo su jedan od izvora za proučavanje supstratnih jezika u Iliriku i na Balkanu. U druge izvore ubrajamo:

- svjedočanstva antičkih autora o lingvističkoj situaciji u Iliriku i susjednim provincijama;
- glose (tj. riječi supstratnih jezika zabilježene u antici); sačuvan je priličan broj tračkih i dačkih glosa, ali svega dvije-tri ilirske);
- onomastička građa (u prvom redu predslavenski i predrimski antroponimi i toponimi);

---

¹ U ovom ću radu supstratne jezike područja antičkoga Ilirika nazivati "iliričkim" jezicima; tradicionalni pojam *paleobalkanskih jezika* (u smislu u kojem ga upotrebljava npr. Neroznak) preširok je, a zemljopisno i neprikladan za pretpostavljene jezike poput panonskoga ili posvjedočene, poput venetskoga. S druge strane, neki bez sumnje paleobalkanski jezici poput pelazgičkoga ili hipotetskoga "psi-grčkoga" ne dolaze u obzir kao izvori supstratnih riječi u hrvatskome, te nisu ovim istraživanjem obuhvaćeni. Ako se prihvati termin "ilirički" jezici, kao prirodan naziv za supstratne riječi potekle iz toga jezika nameće se "iliricizmi".

— tekstovi na supstratnim jezicima; na Balkanu je sačuvano svega nekoliko nerazumljivih tračkih tekstova i niti jedan ilirski tekst². Nedavno pronađeni prvi istočnogalski natpis pored Ptuja (na njegovu dešifriranju radi bečki indoeuropeist Heiner Eichner) ostavljaju nadu da će jednom takvi tekstovi biti otkriveni i na području Hrvatske).

Kao što se vidi, izvori za proučavanje supstratnih jezika, koji su mogli utjecati na hrvatski, dosta su oskudni. Osim toga, jezika koji dolaze u obzir kao izvori supstratnih riječi ima prilično mnogo, riječi iz svakoga od njih mogle su stići u hrvatski i posredstvom nekoga jezika posrednika; evo o kojim se jezicima radi:

SUPSTRATNI JEZICI:

liburnsko-histarski
delmato-panonski
ilirski (*Illyrii proprie dicti*)
trački
dački

venetski ??³

macedonski ??

peonski ??⁴, frigijjski ??⁵, keltski (istočnogalski) ??⁶

JEZICI POSREDNICI:

dalmato-romanski
panonsko-romanski??

balkansko-romanski

Liburnsko-histarski i delmato-panonski jezični kompleks izdvajamo iz "ilirskoga" o kojem najčešće govore stariji paleobalkanski priručnici, na osnovi

---

² Navodni ilirski natpis na prstenu iz sjeverne Albanije u stvari je na bizantskom grčkom, kao što je nepobitno dokazala bugarska znanstvenica Ljuba Ognenova (Katičić 1976). Tračke natpise sabrao je Neroznak (q. v.).

³ Venetski natpisi pronađeni su isključivo u sjeveroistočnoj Italiji, no zbog bliskosti venetske antroponimije s histarskom i liburnsko-japodskom, ne može se sasvim isključiti mogućnost da se venetski govorio i na istočnoj obali Jadrana (v. Križman 1990).

⁴ Peonski jezik slabo je potvrđen; govorio se na gornjem Vardaru, a nije jasan njegov odnos prema ilirskom, macedonskom i grčkom.

⁵ Frigijjski jezik govorio se u Maloj Aziji, gdje su pronađeni i brojni natpisi. Nema, međutim, nikakve sumnje da je ondje prenesen s Balkana, gdje je u starini posvjedočen etnonim Βρυγες (Koedderitzsch).

⁶ Keltska antroponimija posvjedočena je kod nas u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (otprilike do Bjelovara i Novske), te na japodskom području (Lika); antroponimija keltskih Skordiska u Srijemu vrlo je rano ilirizirana (Katičić 1976). Keltskih toponima u nas ima vrlo malo i nigdje nisu kompaktni.

istraživanja Radoslava Katičića, koji je pokazao da se delmato-panonski i liburnsko-histarski (u njegovoj terminologiji - "sjevernojadranski") antroponimi jasno izdvajaju od antroponima područja koje je pripadalo Ilirima u pravom smislu ("Illyrii proprie dicti"). Moja istraživanja toponimije Ilirika, o kojima sam govorio na »Zagrebačkom lingvističkom krugu« prije dvije godine, samo potvrđuju Katičićeve zaključke. Ti će rezultati uskoro biti izneseni u jednom članku.

Ova su razmatranja bila potrebna da bi se vidjelo s kakvim se poteškoćama susrećemo u proučavanju hrvatskih riječi koje bi mogle potjecati iz nekoga supstratnog jezika. Za svaku riječ koju proučavamo nije unaprijed jasno niti odakle potječe, niti da li je u hrvatski dospjela uz posredovanje nekog romanskog jezika, niti kada je posuđena. Djelovanje jezika posrednika razmjerno je lako ustanoviti kada je poznat jezik izvornik, te je moguće ustanoviti djelovanje specifičnih glasovnih zakona koji vrijede za jezik posrednik; međutim, u slučaju balkanskih i iliričkih supstrata, jezici izvornici gotovo su potpuno nepoznati, a jezici posrednici samo su djelomično poznati (dalmatoromanski), ili su kasno posvjedočeni: rumunjski i albanski tek od 15. st., a panonsko-romanski samo je pretpostavljen romanski jezik za koji vrijede određeni glasovni zakoni (npr. *c- > h-). Neke su supstrate riječi u hrvatski mogle doći iz jezika koje smo nazvali posrednicima, a neke iz jezika potomaka tih posrednika (istroromanski, rumunjski, veljotski) ili iz potomaka samih paleobalkanskih jezika (to je jedino albanski). Postoji i mogućnost direktnoga posuđivanja iz paleobalkanskih i iliričkih jezika: za ilirski i/ili delmato-panonski znamo (iz djela sv. Jeronima) da je bio živ još početkom 5. st., dok je trački, prema bizantskim izvorima, bio živ još u 7. st. (Popović 1960, Russu 1969). Stoga, ako si o supstratnim riječima u Iliriku postavimo složeno pitanje – što je tko posudio, kada, gdje i od koga – tada je jasno da svakom navodnom primjeru posuđenice iz nekoga supstrata treba pristupiti s najvećom mogućom pažnjom.

Budući da je naš skup posvećen velikomu hrvatskom lingvistu Petru Skoku, kao zadatak sam si postavio istraživanje navodnih posuđenica iz paleobalkanskih supstrata, sadržanih u Skokovu etimološkom rječniku. Budući da je Skok svoj rječnik sastavljao tijekom pedesetih godina, bit će zanimljivo pogledati, vjerovao sam, kako današnja paleobalkanistika i ilirologija gledaju na Skokove paleobalkanizme i iliricizme, a vrijednim truda mi se učinio i pokušaj da se sve te riječi prikupe na jednom mjestu, budući da ih je nemoguće pronaći u kazalima (kazala, naime, sadržavaju samo ilirske i tračke riječi koje je Skok pokušao rekonstruirati, ali ne i popis onih riječi za koje je pretpostavio supstratni izvor bez rekonstrukcije toga izvora). Općenita ocjena građe koju sam pronašao kod Skoka bila bi ovakva:

— Skok u najvećem broju slučajeva iliricizme i paleobalkanizme karakterizira kao "iliro-tračke" ili "iliro-dačke" riječi, što se može prihvatiti samo ako treba značiti "ilirske ili tračke" (odnosno dačke); danas imamo vrlo mnogo razloga za vjerovanje da su ilirski i trački, pa čak i trački i dački bili sasvim različiti jezici, dok se oni u Skokovo doba nisu jasno razlikovali. Međutim, već je Popović (1960: 78) jasno kritizirao hipotezu o iliro-tračkom, premda je, za razliku od Skoka, isključivao mogućnost posuđenica u hrvatskome iz ilirskoga.

— Skok izdvaja supstratne riječi na osnovi vrlo strogog kriterija (koji nije nigdje izrijekom naveden): hrvatsku riječ možemo smatrati supstratnom (u nje-govoj terminologiji – ilirotračkom) ako (i samo ako) nema slavensku, romansku, madžarsku ili turkijsku etimologiju, te ako ima usporednice u albanskom i rumunjskom (koji čuvaju oko sedamdeset zajedničkih riječi paleobalkanskog postanja, koje se ne pojavljuju u hrv.⁷).

— Skokove su rekonstrukcije ilirskih ili tračkih praoblika supstratnih riječi ne-sigurne, a njegove su rekonstrukcije indoeuropskih korijena (s kojima su navodno u vezi te supstratne riječi) sasvim neuvjerljive⁸.

Imajući na umu sve što je rečeno, razmotrimo sada građu prikupljenu kod Skoka. Riječi za koje Skok pretpostavlja ili sumnja da potječu iz nekoga paleo-balkanskog ili iliričkog supstrata komentirat ćemo na osnovi novijih spoznaja o supstratnim jezicima našega područja, pokušavajući pritom uvijek utvrditi iz koje-ga je supstratnog jezika riječ izvorno mogla potjecati, i, gdje je to moguće, iz kojega je jezika (posrednika) posuđena u hrvatski. Zanima nas, dakle, prije svega *etymologia remota*, a tek posredno i *etymologia proxima*.

1. *bač* 'glavar pastirskog stana', P⁹; ta riječ pojavljuje se i u rum. (*baciu* 'id.'), ngr. *μπάτσιος* i alb. *bac* 'stariji brat, stric, bratanović, čika'. U alb. je, čini se, riječ

⁷ Popis tih riječi može se pronaći kod Russua (str. 225-233).

⁸ Svjestan sam činjenice da Skok nije stigao sam objaviti svoj Rječnik, te da bi mnoštvo nepreciznosti zacijelo sam bio uklonio, pa možda i nespretnu sintagmu "iliro-trački". Isto sam tako svjestan i činjenice da je Skok ponekad mijenjao svoje poglede o podrijetlu supstratnih riječi; međutim, u načelu nisam poduzimao sustavna istraživanja o tome što je on o pojedinim riječima pisao u drugim svojim radovima: kao korpus sam uzeo riječi sadržane u *Etimološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, u uvjerenju da to djelo u najvećem broju slučajeva vjerno oslikava Skokove poglede u zreлом razdoblju njegova stvaralaštva.

⁹ Riječi koje možemo po semantičkim obilježjima svrstati u pastirsku terminologiju označivat ćemo slovom P; riječi koje označuju specifičnu konfiguraciju tla dobit će oznaku H, a fitonimi i zoonimi slovo Z. Riječi koje se ne mogu svrstati niti u jednu od tih skupina ostavit ćemo neoznačene.

posuđena iz ngr. (Skok). To je po svoj prilici izvorno tračka ili dačka riječ, o čemu svjedoči horonim Bačka (madž. *Bacsmegye*) izvorno na dačkom području. Međutim, Reichenkron (1960) ne navodi rum. *baciu* u svojem popisu dačkih riječi. Riječi bač nema u srp. zetskim govorima (Davidović). Orel izvodi tu skupinu riječi iz tračkoga *batya, ali to je teško dovesti u vezu s bilo kakvim ie. usporednicama, te je riječ tako moguće protumačiti jedino kao hipokoristik od ie. *bhratēr 'brat'; ako pretpostavimo, s druge strane, trački *bak-yo 'pastirski štap?', mogli bismo s tim dovesti u vezu lat. *baculum* 'štap', gr. βάκτυρον 'id.', jer riječ pripada u pastirsku terminologiju. Zamišljivo je, također, i izvođenje iz ie. **bhag-* 'dijeliti (hranu)', usp. gr. φαγεῖν 'jesti', stind. bhaga- 'djelitelj (božanstvo)', budući da u tračkom ie. zvučni okluzivi prelaze u bezvučne.

2. *balega* P; i alb. *bajgë*, *bagël*, *balgë* i rum. *balegă*, *baligă*; riječ je potekla vjerojatno iz ilirskoga; ta riječ ne pojavljuje se u bugarskome (Davidović), koji je najbliže izvoru mogućega tračkoga supstrata. Zbog toga je možda najbliže istini mišljenje Desnickaje (1983), koja tu riječ smatra izvorno albanskom (dakle i ilirskom?), te rekonstruirala praalb. *balga < ie. *bolgwā, ali ne navodi druge ie. usporednice. Čabej, koji pretpostavlja da je riječ potekla iz praalbanskoga (=ilirskoga), uspoređuje praalb. *balga, *bolga s gr. βόλβιτος '(kravlja) balega' (Čabej 1986, II, s. v. bajgë).

3. *balja* 'mrlja na čelu (životinje)' P; i u ngr. μάλιος, alb. *balash* 'bjelka, baljasta kobilica ili krava'. Srodne riječi dobro su posvjedočene u keltskim jezicima. U fr. imamo (iz galskoga) *cheval baillet* 'konj s bijelom mrljom'), u kimr. *bal* 'bijeloga lica (o životinjama)', bret. *bal* ('bijela mrlja na licu konja, pasa i dr.'). Gr. βαλιός 'bijel, šaren' (o konju) ne može biti izvor tih balkanizama jer u gr. /b/- prelazi u /v/- već u 1. st. po. Kr. (moralo bi se raditi o vrlo staroj posuđenici). Nije jasno odakle je riječ dospjela u hrv.; ne pokazuje promjenu -a- > -o- kao najstarije posuđenice iz vlat. (tipa *basilicum* > *bosiljak*). Budući da se u keltskim jezicima potpuno podudara značenje sa značenjem balkanskih riječi, moguće je zamisliti da je riječ iz galskoga dospjela u vulglat., odakle posredstvom balkanskolat. u hrvatski. Ie. praoblik bio bi *bhalyos 'bijel'.

4. *barzast* 'napola bijel ili crn' (o stoci) P; kasna posuđenica iz alb, usp. *bardhë* 'bijel'; pojavljuje se samo u istočnim srpskim govorima. Riječ je posvjedočena i u rum. *barză* 'roda', što Reichenkron i Russu smatraju izvorno dačkom, odnosno tračko-dačkom riječi).

5. *bigar* 'bijela zemlja' H; istočni srp. govori, bug. i alb. (*bigorr* 'travertin, treš, streš'). U makedonskom toponim *Bigor*. Bug. *bigor* upućuje na slav. *bigъrъ, te na to da je riječ posuđena prije promjene poluglasova u južnoslavenskim jezicima.

Budući da se pojavljuje samo u istočnim srpskim govorima i u bugarskome, kao najvjerojatniji izvor te riječi nameće se trački, ali ne može se isključiti niti ilirski.

6. **blavor** Riječ se u više varijanata pojavljuje posvuda na istočnoj jadranskoj obali. Mislim da spada među starije posuđenice. Z; alb. *bullár* 'Ophisaurus apodus' i rum. *bălaur* 'zmaj' upućuju na slav. *bъla(v)ur, dakle radi se o vrlo ranoj posuđenici. Ilirski praoblik bio bi *bulauras, možda u vezi s lat. *belua*, *bellua*, nikako u vezi s gr. πέλωσ 'neman', kako navodi Skok; takvo izvođenje nemoguće je zbog glasovnih razloga. Riječ smatram ilirskom (ili delmato-panonskom?) prije nego tračkom iz nekoliko razloga: 1. nema je u bugarskom, 2. sadržava sufiks -aur-, koji je dobro posvjedočen na ilirskom (i delmato-panonskom) području, ali ne i na tračkom. Desnickaja (1983) potvrđuje da su sufiksi s formantom -r- bili osobito produktivni u "praalbanskom". 3. Riječ je proširena sve do sjevernoga Jadrana, dakle vrlo daleko od tračkoga i dačkoga područja.

7. **bran** 'risanska nošnja'. Vjerojatno u vezi s rum. *brâu* 'pojas', alb. *brez* 'pojas'. Nejasno.

8. **brava**; i u bug. (*brava*, *brav*), alb. (*bravë*) i ngr. (μπράβη); možda u vezi sa španj. i tal. *barra*, fr. *barre* 'prečka'; izvorno značenje bilo bi 'poluga, zapor', kakvo pronalazimo u romanskim jezicima; morali bismo pretpostaviti razvoj *borva > brava, koji se morao desiti prije 10. st. (jer je došlo do metateze likvida). Ukoliko je izvor romanskih riječi u galskom *barro 'vrh' (usp. stir. *barr* 'vrh'), tada naša riječ nije s njima povezana, jer u keltskom *-rw- ostaje očuvano (a ne prelazi u -rr-).

9. **brina** 'obala, brdo' H; postoji u alb. *brinë* 'obala' (značenje koje navodi Skok), ali i *brinjë* 'mala uzvisina, uzbrdica' (Fjalor...). Vjerojatno je to izvorno ilirska? delmato-panonska riječ (*brina, *brinya, možda od ie. *bhŕghnya 'brdo, brijeg', s pravilnim odrazom ie. *r > alb. ri? Na osnovi njezina oblika ne može se utvrditi kada je posuđena, ali budući da nije zabilježena u Srbiji, nije vjerojatno tračko podrijetlo. Čabej (1986: II, s. v. brinjë) navodi radi usporedbe ligurski etnonim *Briniates*, te lit. *briauna* 'rub'.

10. **brinje** (čak.) 'jagode od borovice'), Z; i u slov; Skok pretpostavlja jezik Karna i Japoda kao izvor, što je malo vjerojatno (kao i to da su ta dva plemena dijelila zajednički jezik). Karni su po svoj prilici keltsko pleme, dok istraživanja Katičića (1976) i drugih pokazuju da je japodska onomastika gotovo isključivo nekeltska (liburnskoga tipa). Slovenski ima bŕinje "Juniperus comm.", a Bezljaj navodi i češ. dijalektalne potvrde *břim*, *břin*, te stčeš. (12. st.) *brienka* 'Juniperus' i furl. *brena* 'Pinus mugus'. On pomišlja na predindoeuropski alpsko-karpatki

fitonim, no to nam ne pomaže da odredimo izvor i vrijeme posuđivanja te riječi u hrvatski jezik.

11. *brnjica* (može značiti i vrst nakita, bug. *brānka* 'mali prsten'). Unakrštanjem slav. *brun'a 'oklop za grudi', što je riječ posuđena iz gotškoga i supstratne (ilirske?) riječi, usp. rum. *briu*, alb. *brez* 'pojas'. Zanimljivo je da se brna (u značenju 'brnjica') proširila i do štajerskih slov. govora (Bezljaj), u makedonskim dijalektima pojavljuje se riječ brna u značenju 'usnica'. Zbog toga ne valja odbaciti niti usporedbu s lit. *burnà* 'lice', te bi riječ mogla biti baltijsko-južnoslavenska (Trubačev, s. v.) ili baltijsko-balkanska usporednica.¹⁰

12. *bunina* 'gnoj' P; i u bug. (*bun* 'korenište od njakoliko korena') i alb. (*xburie*). Vjerojatno ilirska riječ. Neće biti iz gr. βουνός 'brdo, mogila', kako pomišlja Georgiev, jer ne pokazuje znakove prijelaza *b- > v-* koji se dogodio u grčkom već oko 1. st. po. Kr. Mislim da je moguća i veza sa staroirskim (dakle keltskim) *buinnech* (f.) 'proljev'.

13. *bus*, *busen* (Z?); i u bug. (*bus*). Sigurno neslavenska riječ, budući da ne pokazuje prijelaz **s > š* iza *u. Ako je supstratna, onda iz tračkoga. Značenje lat. *buxus*, tal. *busso*, *bosso* se ne slaže sa slavenskim, jer te riječi označuju konkretne zimzelene biljke, a hrv. i bug. značenje je 'nakupina trave s korijenjem'.

14. *cap* 'jarac' Z; od hrvatskih dijalekata riječ je posvjedočena samo u čak; pojavljuje se, međutim, u gotovo svim balkanskim jezicima (usp. alb. *tsap*, gr. epir. τσάπος, rum. *tap* itd.); Bezljaj navodi slovensku potvrdu *cap*, te potvrde u tal. dijalektima (*zap*, *zappo*). U istrorumunjskome riječ se ne pojavljuje, pa nije sasvim jasno zašto je u hrvatskom ograničena na čakavske govore. Svakako se radi o "lutajućoj" pastirskoj riječi, jer je nekako dospjela i do poljskoga (*cap* 'ovan') i ukrajinskih govora (*cap* 'kozlič'). Budući da se radi o ekspresivnoj riječi (kojom se dozivaju jarci) usporednice u iranskom (nperz. *čapiš*, *čapuš* 'jarac', osetski *coew* 'jarac') zacijelo su slučajne.

15. *čuka* 'brdo, greben' H; i u ngr. (u Epiru) τσοῦκα alb. *čuk*, *čukë* (toskijski), *sukë* (gegijski) 'vrh, sljeme'; riječ je potvrđena i u rum. kao *ciuca*, *cioaca*. Slovenski ima *čuklja* 'strmina v hribih' i *čukelj* (Bezljaj), a u furlanskome pronalazimo *zuc*, *zucole*. Bugarski oblik *čukara* odgovara litavskom *kaukarà* 'brežuljak', što je oboje izvodivo iz ie. *kewkārā- odnosno *kowkarā. Riječi posvjedočene na Balkanu vjerojatno su iz ilirskoga, što pretpostavlja i Čabej (1986, II, s. v. *čukë*).

16. *der* 'vapnena zemlja žute boje' H; duž cijele jadranske obale. Iz ilir. ili alb. (*djerrë* 'pust, neobrađen, *djerrinë* 'pusta zemlja, pustoš'), možda uz posredovanje

¹⁰ O baltijsko-balkanskim izoglosama (osobito u onomastici) v. radove Breidaksa i Duridanova.

dalmatorom. Da je iz ilir. *dernas, kako misli Skok (*s. v.*), očekivali bismo slav. **dren- (s metatezom likvida). Moguće je da su te riječi u vezi s ie. *der- 'drati'.

17. *duliba, doliba* 'dol' (riječ ograničena na Velebit) H. Skok vjeruje u japodsko podrijetlo (*s. v. do*), što je nedokazivo; premda se takva tvorba ne susreće u ostalim slavenskim jezicima, ne može se isključiti da je riječ ipak u vezi sa slavenskim *dolъ (*v. Trubačev, s. v.*).

18. *garma* 'procijep između hridi' H. Riječ je vjerojatno posuđena iz alb. (*karmë* 'stijena') s nejasnom zamjenom k > g (možda zbog romanskog posredovanja); posuđeno u hrv. nakon 10. st. (nema metateze likvida). Ne može biti od ie. *g^wṛma, kako želi Skok, jer *ṛ > ri u alb. (i ilir?). Najvjerojatnije je od ie. g^whormā (usp. lat. *formus*, skr. *gharma*- 'toplina'), ali i to je nedokaziva pretpostavka, jer se značenja nikako ne poklapaju.

19. *gliza* 'ukiseljeno mlijeko' P; iz ilirskoga, prije gl- > gj- u alb. (*gjizë*). Ie. praoblik je *gldyā ili *glidyā, usp. lat. *glittis* 'mekan'; Skok pogrešno izvodi od ie. *serdia (*s. v. urda*). Najvjerojatnije mi se čini povezivanje s ie. *gel- 'oblikovati', usp. rus. *glej* 'glina', gr. γλία 'blato'. Čabej (1986, II, *s. v. gjizë*) navodi usporednicu u litavskom *gaižus* 'kiseo'.

20. *kaluša* 'ovca crna obraza' P; samo u srpskim govorima na Kosovu; posvjedočeno i u bug. (*kaleš*), alb. (*kalushe*) i rum. (*calea* 'bijeli vol', arum. *calešu* 'bijel s crnom mrljom na obrazu'). U srpske je govore riječ dospjela iz albanskoga, no izvorno je to po svoj prilici balkansko-romanska riječ, usp. lat. *callidus* 'životinja s bijelom mrljom na čelu' (Georgiev).

21. *karpa, krpa* 'stijena' H; natuknica nedostaje iako se Skok na nju poziva (*s. v. bigar*). Alb. *karpë* 'stijena, hrid, litica' upućuje na kasnije doba posuđivanja (nakon *ar > ra). Čabej s tim dovodi u vezu i ime Karpata te riječ koja se pojavljuje u tal. govorima Apulije, *karparu* 'građevni kamen', koju on smatra reliktom mesapskoga¹¹. Gotovo da nema dvojbe da je riječ iskonski albanska (i ilirska?).

22. *kiljan, kiljen* 'kamenje na granici polja' H; ilir. *kiliana koje pretpostavlja Skok je nesigurno. Usporednice postoje u keltskim jezicima, usp. kimrički *caill* 'kamenčić', srednjbret. *quell* 'id.'.

23. *kopile, kopil*; i u ngr., alb. (*kopil*). i rum (*copil*). Pejorativno značenje postoji u svim balk. jezicima osim u alb. toskijskom. U alb. je riječ osim toga motivirana, izvodi se iz *pjell* 'rađati (o životinjama)' (usp. i *pjell* f. 'porod, potomstvo') i

¹¹ Mesapski je indoeuropski jezik koji se u predrimsko i (djelimice) rimsko doba govorio u Apuliji. Neki ga povezuju s ilirskim (npr. Krahe), o čemu danas postoje ozbiljne sumnje (*v. Neroznak 1978*).

ko- 'negativni prefiks' (Orel). Ta etimologija možda i nije točna, osobito nije jasno radi li se doista o negativnom prefiksu. U svakom slučaju, čini se da je riječ potekla iz ilirskoga, a u hrv. je mogla dospjeti i preko rumunjskog. Ie. korijen bio bi *pelh- 'biti pun' (usp. stsl. *plъnъ*, stind. *pūr̥ṇa-*) ili *per- 'rađati' (lat. *pario*, *parere*).

24. *kras* H; riječ posvjedočena i u romanskim dijalektima; nemamo razloga smatrati da je *kras* "iliro-dačka riječ" kako misli Skok. Bezlaj (*s. v.*) misli da je slov. *kras* podrijetlom predindoeuropska ("mediteranska") riječ. Možda je ipak potekla iz keltskoga, gdje je dobro posvjedočena, preko dalmatoromanskoga. Usp. stir. *carrach* 'krastav' < *karsako- (s tipičnim kelt. sufiksom -ako-), stir. *carrac* f. 'stijena', korn. *karrac*, stbret. *karrec*, bret. *karreg*.

25. *stopanin* 'domaćin pastirskog naselja' P; riječ potvrđena gotovo u svim balkanskim jezicima (usp. bug. *stopan*, rum. *stăpîn*, alb. *shtëpâ*, *shtëpani*). U albanskom imamo *shtëpi* 'kuća'; možemo pretpostaviti da je riječ potekla iz tračkoga *stapanas; riječ sadržava ie. sufiks *-no-, koji je dolazio u imenicama koje znače gospodare/zapovjednike, usp. lat. *tribūnus* 'gospodar tribus-a', *dominus* 'gospodar domus-a', got. *thiudans* 'poglavica', u vezi s *thiuda* 'narod' itd. To pretpostavlja ie. korijen *steb-/stob- 'nešto izgrađeno' (steng. *stapol* 'stup'). Ne valja, međutim, isključiti ni mogućnost da je riječ ipak romanskoga podrijetla jer je alb. *shtëpi* možda izvodivo i iz lat. *hospitium* 'domaćinstvo'.

26. *struga* 'mali tor za ovce' P; posvjedočeno i u rum. (*strungă*); alb. (*shtrungë* 'mjesto pored vrata gdje se muze stoka'). Nejasan je odnos rumunjske i albanske riječi, ali sigurno je da je u albanskom stara (zbog *st-* > *sht-*), kao i zbog moguće veze s glagolom *shtroj* 'strojiti, postaviti, spremiti'. U hrv. mogla bi biti rana posuđenica (prije *oN > u) iz tračkoga, ukoliko je u vezi s tračkim plemenom Στρογγυες. Ie. *streng- pojavljuje se i u lat. *stringo*, *stringere* 'stezati'. Çabej (1986, II, *s. v.* *shtrungë*) dovodi u vezu alb. *shtrungë* s glagolom *shtroj* 'faire le lit'; taj bi pak glagol mogao biti u vezi sa slav. *strojiti* i srodnim riječima.

27. *timor* 'kamenjar, krš' H. Albanska usporednica koju navodi Skok, ime planine *Tomor*, nije sigurna, kao ni veza s kimr. *tom* 'brežuljak', zbog glasovnih razloga. Ilirski sufiks mogao bi biti *-aur- > dalmatorom. > -or, kao u *blavor*, *Massaurum* itd. Korijen bi mogao potjecati od ie. *tem(h₁)- 'sjeći', usp. gr. τέμνω 'siječem'.

28. *urda*, *vurda* 'vrst sira', P; riječ je posvjedočena i u rum. i alb (*urdhë*, *hurdhë*). Vjerojatno potječe iz ilirske (ili tračke) riječi *urda, što je izvodivo iz ie. *wer-/ur- 'kipjeti', usp. lit. *virti* 'kipjeti', slav. *variti* (Orel).

29. *vatra* (izvorno P); ta riječ pojavljuje se i u rum. (*vătraiu*), alb. (*vatrë, vatër*), u bug. i nekim ukr. i slovač. dijalektima. Izvorno značenje je 'mjesto gdje gori vatra' (tako u alb. i rum.), istrorum. *vatra* 'ognjište'; čini se da je 'ognjište' izvorno značenje, te da se u hrvatskom dogodila slična evolucija značenja kao u vulgarnolatinskome, kada lat. *focus* u romanskim jezicima dobiva značenje 'vatra' (tal. *fuoco*, fr. *feu*, španj. *fuego* itd.). Obično se riječ *vatra* povezuje s avestičkim *ātar-* 'vatra', stind. *atharvan-* 'svećenik ognja', lat. *ater* 'crn, čađav'. Međutim, riječ *vatra* pojavljuje se, osim u slavenskim jezicima koji su bliski karpatskom području, i u nekim ukr. govorima, prilično daleko na istoku, u pridnjeparskoj Ukrajini, gdje je manja vjerojatnost posredovanja rumunjskoga. To otvara mogućnost da je riječ ipak slavenskog podrijetla (Klepikova 1973). Ipak, neobjašnjenom ostaje proteza (v-) jer bismo kod ie. **āter-* očekivali protetsko j- (kao u slav. *jagne < ie. **ag^wne-n-*, usp. lat. *agnus*). Ništa ne dobivamo ako umjesto u slav. pretpostavimo protetsko v- u nekom paleobalkanskom jeziku. Zbog toga sam sklon pretpostaviti da je *vatra* izvorno ipak tračka ili dačka riječ, ali da nema veze s avest. *ātar-* 'vatra', već je od ie. **wet-/wot-* 'raspirivati, puhati', usp. stind. (*api*) *vatai* 'inspirira, nadahnjuje, upuhuje', gr. *ἄεμα φλόξ* tj. 'plamen'. Grčka riječ pravilno je izvodiva iz ie. *(h)*wet-mn-*, dakle ima podudarno značenje i korijen kao *vatra*, samo je izvedena drugim sufiksom (ie. *-*men-/mn-*). Budući da je izvorno značenje riječi 'mjesto gdje gori vatra', očekivali bismo da je sufiks *-*ro-*, kojim je ona izvedena iz korijena **wet-*, u ie. prajeziku imao lokalno značenje. Za to, također pronalazimo potvrde, naprimjer u imenici *h₂eg-ros 'polje' (usp. gr. *ἀγρός* lat. *ager*, njem. *Acker*) izvedenu iz korijena **h₂eg-* 'tjerati stoku' (gr. *ἄγω*, lat. *ago* itd.). Ukoliko ta analiza nije pogrešna, ie. **wot-ro-* značilo bi upravo 'mjesto gdje je vatra' (**wet-/wot-*). Budući da je prijelaz ie. *o > trač. *a* pravilan, najvjerojatnije je riječ u južnoslavenske jezike dospjela upravo iz tračkoga.

ZAKLJUČAK

Analiza građe prikupljene u Skokovu rječniku omogućuje nam da zaključimo sljedeće: 1. oko jedna trećina riječi za koje postoji opravdana sumnja da su supstratnog podrijetla mogu se semantički okarakterizirati kao riječi koje opisuju specifičnu konfiguraciju tla (npr. *der, čuka, brina, garma* itd.). Oko jedne trećine navedenih riječi možemo svrstati u "pastirsku terminologiju" (npr. *bač, stopanin, cap, struga, vatra*). Skok je upravo tu skupinu supstratnih riječi smatrao najbrojnijom u hrvatskom jeziku.¹² Ostale riječi ne mogu se jednoznačno svrstati niti u

¹² V. što o tome kaže s. v. balja: "balkansko pastirstvo ilirotračkog podrijetla".

jednu određenu značenjsku klasu. 2. Za neke riječi koje je Skok smatrao supstratnima pretpostavili smo ipak slavensko podrijetlo (*brnjica, duliba*), dok smo kod nekih predložili nove etimologije koje ih povezuju s iliričkim ili paleobalkanskim supstratom (npr. *vatra*). 3. U čitavom radu pokušao sam biti što određeniji o mogućim jezicima-izvornicima pojedinih supstratnih riječi. Stoga sam odmah na početku naglasio kako valja napustiti neprecizne sintagme poput "iliro-trački" odnosno "tračko-ilirski", kakve nalazimo u Skokovu rječniku. Neke od razmatranih riječi zacijelo potječu iz tračkoga (npr. *bač, struga*, vjerojatno i *vatra*), no kod nekih je ilirsko (ili delmato-panonsko) podrijetlo vjerojatnije (osobito *blavor, balega, kopile, gliza*). To je u opreci spram mišljenja I. Popovića (1960) prema kojemu u hrvatskom nema posuđenica iz ilirskoga. 4. Vrijeme posuđivanja, odnosno vrijeme u kojem je određena supstratna riječ ušla u hrvatski jezik, najčešće nije moguće utvrditi. U nekim je slučajevima (npr. *bigar, blavor, kras, struga*) očito da je riječ morala biti posuđena prije glasovnih promjena koje možemo datirati s određenim stupnjem točnosti (promjena poluglasova, metateza likvida i nestanak nazalnih samoglasnika). 5. Vrlo je vjerojatno da je većina supstratnih riječi u hrvatski ušla kroz posredovanje romanskih jezika posrednika ili neposredno iz albanskoga (npr. *barzast, kaluša*, vjerojatno i *karpa*). U tom je posljednjem slučaju zacijelo bolje govoriti o albanizmima nego o supstratnim riječima, no u velikom je broju slučajeva situacija nejasna, budući da ne znamo kada se i iz koje varijante ilirskoga (ili delmato-panonskoga) albanski razvio. Uza sve to, ne možemo isključiti niti mogućnost da su neke supstratne riječi u hrvatski ušle neposredno iz tračkoga ili nekog iliričkog jezika.

Rad koji upravo dovršavamo smatramo samo skupom naputaka za djelotvornije korištenje Skokova rječnika, te pristupnim istraživanjem jednoga važnog dijela građe koja je u njemu sadržana, a ne iscrpnom analizom problema iliričkih i paleobalkanskih riječi u hrvatskom jeziku. Svakako da taj problem zaslužuje detaljnije i pažljivije istraživanje, osobito zbog toga što smatram vrlo vjerojatnim postojanje drugih supstratnih riječi u hrvatskome koje Skok nije prikazao takvima. U traženju supstratnih relikata ne treba, naravno pretjerivati – katkad je zacijelo bolje priznati da nekoj riječi ne znamo etimologiju, negoli pod svaku cijenu tražiti njezino podrijetlo u supstratu. U skladu s tim vrijedi se podsjetiti na misao Antoineta Meilleta, koji je jednom rekao da »nema svaka riječ pravo na etimologiju«; međutim, one riječi koje su za jezičnu i kulturnu povijest toliko važne kao moguće iliričke i paleobalkanske posuđenice u hrvatskom, imaju barem pravo na dosta truda koji valja uložiti u traženju njihove etimologije.

LITERATURA:

- I. Ajeti, Contributions a l' étude des rapports linguistiques entre l'albanais et le serbe, u: *Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, t. 6, Sofia 1968: 565-573.
- A. Breidaks, Concerning the Parallels between Baltic and Ancient Balkan Languages, *Balkansko ezikoznanie* 33/1990: 43-55.
- E. Çabej: Einige Grundprobleme der älteren albanischen Sprachgeschichte, *Studia Albanica* 1/1964:69-89.
- Çabej: E. Çabej, *Studimë gjuhesorë, I, II*, Prishtinë 1986.
- I. Duridanov: *Thrakisch-dakische Studien, I & II*, Linguistique balkanique, Sofia 1969.
- V. Georgiev: Thrace et illyrien, *Balkansko ezikoznanie* 6/1963: 71-74.
- J. Gjinari: De la continuation de l'illyrien en albanais, *Studia Albanica* 1/1972: 143-155.
- R. Katičić: Liburner, Pannonier und Illyrier, *Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft* 14/1968: 363-368.
- R. Katičić: *Ancient Languages of the Balkans*, Mouton, The Hague 1976.
- G. P. Klepikova: Iz karpato-balkanskoj terminologij vysokogornogo skotovodstva: vatra u: *Balkanskoe jazykoznanie*, Nauka, Moskva 1973: 149-170.
- M. Križman: *Rimska imena u Istri, Latina et Graeca*, Zagreb 1991.
- R. Koedderitzsch: Gedanken zur Ethnogenese der Albaner (aus sprachlicher Sicht), *Balkansko ezikoznanie* 31/1988: 105-116.
- H. Kronasser: Zum Stand der Illyristik, *Balkansko ezikoznanie* 4/1962: 5-25.
- Z. Mirdita: *Antroponimia e Dardanisë në kohën romake*, Rilindja, Priština 1981.
- V. P. Neroznak: *Paleobalkanskije jazyki*, Nauka, Moskva 1978.
- V. E. Orel: Balkanskije etimologij, u: *Slavjanskoe i balkanskoe jazykoznanie*, Nauka, Moskva 1983.
- V. E. Orel: Leksika neslavjanskih jazykov Balkan kak istočnik praslavjanskoj rekonstrukcii, *Etimologija* 1984: 181-186.
- E. G. Polome, The Position of Illyrian and Venetic in: Birnbaum & Puhvel (eds.), *Ancient Indo-European Dialects*, University of California Press, L. A. 1966:59-76.
- I. Popović: *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Harrasowitz, Wiesbaden 1960.
- O. Reichenkron: *Das Dakische*, Winter, Heidelberg 1966.

M. Rădulescu: Illyrian, Thracian, Daco-Mysian, the Substratum of Romanian and Albanian, the *Journal of Indo-European Studies* 1984: 77-131.

I. Russu: *Die Sprache der Thrako-Daker*, Editura Stiintifica, Bucuresti 1969.

O. N. Trubačev: Illyrica, u: *Slavjanskoe i balkanskoe jazykoznanie*, Nauka, Moskva 1983: 49-53.

Rječnici:

Bezljaj: F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1977. i dalje.

Fjalor: *Fjalor shqip serbokroatisht*, Prishtinë 1981.

Georgiev: V. Georgiev *et alii*, *Bălgarski etimologičen rečnik*, Sofija 1971. i dalje.

Gluhak: A. Gluhak, *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1993.

Skok: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1971. i dalje.

Trubačev: N. S. Trubačev *et alii*, *Etimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov*, Moskva 1974. i dalje.

SKOK'S "ILLYRIAN" ETYMOLOGIES

Summary

In this paper are collected all words from Petar Skok's »Etymological Dictionary of the Croatian or Serbian Language«, for which a substrate origin had been proposed. The possible sources of such words ("Illyrian", Thracian, and other substrate languages), as well as various alternative etymologies by which they are derived from Slavic or Romance are discussed. It is shown that most of the words, for which it can be assumed that they were borrowed from some ancient language of Roman Illyricum, belong to a small set of semantic areas (shepherd's terminology, zoonims and phytonyms, etc.).